

तनहुँ र रघुगंगा जलविद्युत आयोजनाको अनुगमन प्रतिवेदन, २०७९ को निष्कर्ष तथा सिफारिस

तनहुँ जलविद्युत आयोजना

निष्कर्ष तथा सिफारिस

१. राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको लागि वन क्षेत्रको जग्गा प्रयोग गर्ने सम्बन्धी कार्यविधिमा सरकारलाई जग्गा सट्टा भर्ना गर्ने वा सो हुन नसकेमा तोकिए बमोजिमको रकम बुझाउने व्यवस्था रहेको छ। जलाशययुक्त आयोजनाको हकमा जग्गा धेरै चाहिने हुँदा सरकारलाई बुझाउनु पर्ने रकम पनि धेरै हुने देखिन्छ। यस्तो रकम एकमुष्ट बुझाउनुको सट्टा किस्तावन्दीरूपमा बुझाउने व्यवस्था भएमा आर्थिक रूपमा आयोजना निर्माणमा सहज हुने देखिन्छ। यस आयोजनाले वन क्षेत्रको प्रयोग गरे वापत वनलाई (शुरुमा रु. २६ करोड मूल्यांकन भई सम्झौता भएकोमा हाल रु. १ अरब ७८ करोड र थप २६ करोड भएको जानकारी भयो)। नेपाल सरकारले निर्माण गर्ने आयोजनाहरूमा एक मन्त्रालयले राजस्व तिर्ने र अर्को मन्त्रालयमा जम्मा हुने झण्डाटिलो परिपाटिलाई सरल गर्न अन्तरमन्त्रालय समन्वय गरी छिटो, छरितो र सहज कार्य सम्पादनको विधि अपनाउन नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयलाई निर्देशन दिन उपयुक्त हुने।
२. वनक्षेत्र भित्रै जलाशय, आयोजनाको संरचना तथा प्रसारण लाइन र यसको Row मा पर्ने देखिन्छ। वनको जग्गा प्रयोग गरेवापत जग्गाको सट्टा जग्गा उपलब्ध गराउन नसकेमा रकम उपलब्ध गराउनु पर्ने र रुख काटेवापत क्षतिपूर्ति स्वरूप वृक्षारोपण गर्नुपर्ने व्यवस्थाले आयोजनालाई दाहोरो आर्थिक भार सिर्जना हुने भएकाले पाइयो। आयोजनाहरूको लागत न्यून गर्न र कानूनी जटिलतालाई सरल र सहज बनाई समय भित्रै आयोजना सम्पन्न गर्ने वातावरण मन्त्रालयले मिलाउन पर्ने देखिन्छ।
(वनसँग सम्बन्धित फाइल उठ्दा सुरुमा विद्युत विकास विभागमा जान्छ । त्यहाँबाट ऊर्जा हुँदै वनमन्त्रालय जान्छ। मन्त्रालयबाट वन विभाग, जिल्ला वन, इकाइ वन र सामुदायिक वन पुग्छ। पुनः फाइल पुरानै बाटो फर्किन्छ । ऊर्जामा आएर परामर्श भएपछि बल्ल मन्त्रिपरिषद जाने हो । वनसँग सम्बन्धित यो चक्र पूरा गर्दा न्यूनतम दुई वर्ष लाग्ने गरेको देखिन्छ। यो झण्डाटिलो प्रकृत्यालाई अधिकतम ३ महिना भित्र सक्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुन्छ।)
३. प्रसारण लाइनको Row मा रहेको जग्गाको क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धमा विद्यमान कानूनी व्यवस्था बमोजिम व्यवसायिक संभावना भएका जग्गाको क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्दा जग्गा धनिबाट क्षतिपूर्ति रकम कम भएको गुनासो आउने हुँदा व्यवहारिक व्यवस्था गर्न आवश्यक

भएको। यसका लागि आयोजना प्ररम्भ गर्नु अघि नै आयोजनाका लागि आवश्यक जग्गा प्राप्तिको कार्य सम्पन्न गरीसक्न मन्त्रालयको ध्यानाकर्षण गराउन पर्ने।

{प्राथमिकताका साथ जलाशययुक्त आयोजनाहरूको निर्माण गर्ने (हालसम्म कार्यविधि समेत नबनेको) विद्युत प्रसारण लाईनको Right of Way मा परेको जग्गाहरूको थप क्षतिपूर्ति रकम वार्षिक रूपमा उपलब्ध गराउने, विद्युत आयोजना, प्रसारण लाइन तथा सबस्टेशनको जग्गा अधिग्रहणको लागि विशेष व्यवस्था गर्ने, जग्गाको मूल्याङ्कन गर्दा मालपोतको रेट, चलनचलितको रेट, जग्गाको व्यावसायीकता तथा अन्य उपयुक्त आधार लिने। यसरी अधिग्रहण गर्दा कार्यविधि अनुसार जग्गाको वगीकरणको आधारमा पूर्ण मुअब्जा दिई सबै जग्गा वा आंशिक मुअब्जा दिई जग्गा वापतको क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुने।}

४. पुस्तौं तथा बर्षौंदेखी ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्दै आएका प्रभावितको जग्गा उपयोगमा कानूनी जटिलता रहेको पाइयो। भोगचलन गरेको आधारमा निश्चित अवधि तोकी त्यस्ता जग्गा तथा संरचनाको न्यूनतम मापदण्ड तोकी मुअब्जा दिने कानूनी व्यवस्था गर्न मन्त्रालयको ध्यानाकर्षण गर्ने।
५. नदीजन्य पदार्थको प्रयोगमा स्थानिय निकायसंग हरेक बर्ष सम्झौता गर्नुपर्ने हुंदा निर्माण कार्यमा ढिलाई हुने गरेकोले आयोजनालाई आवश्यक पर्ने नदीजन्य पदार्थको सहज उपलब्धताका लागि आवश्यक समन्वय गर्न मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने। यस्ता पदार्थ प्राप्त गर्नको लागि आयोजना अवधिभरको बहुबर्षे ठेक्का प्रणाली अपनाई सहजीकरण गर्दा उपयुक्त हुने।
६. विष्फोटक पदार्थ (Explosive Materials) को आयात एवं प्रयोगमा समस्या रहेको पाइयो। चाइनिज ठेकेदारहरूलाई विष्फोटक पदार्थ आयात गर्न भारतसरकारबाट सहज नभएको भन्ने गुनासोलाई सहजीकरण गर्न र एक ठेकेदारको विष्फोटक पदार्थ अर्को ठेकेदारले प्रयोग गर्न सक्ने गरी विष्फोटक पदार्थको अधिकतम उपयोगको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउन मन्त्रालयको ध्यानाकर्षण गर्ने।
७. आयोजना प्रभावित तथा स्थानीय जनताको आयोजनामा रोजगारी, काममा संलग्नता, आयोजनासंग सार्वजनिक विकास निर्माण सम्बन्धी बढि नै अपेक्षा रहने गरेको हुन्छ। सो सम्बन्धमा रोजगारीका लागि प्रभावित एवं स्थानिय जनतालाई प्राथमिकता दिने गरिएको, निर्माण कार्यमा संलग्न गराईएको, सामाजिक विकासमा आयोजनाको सहयोग रहदै आएको भएतापनि समस्या रहने गरेको पाइयो। आयोजनालाई आवश्यक पर्ने जनशक्ति सीप र योग्यता भएका प्रभावित क्षेत्रकै बासिन्दाहरूलाई प्राथमिकता योग्यता अनुसारको काममा अवसर दिनु पर्ने।

८. आयोजनाको प्याकेज-१ अन्तर्गत १४० मिटर अग्लो ड्याम निर्माणको ठेक्का सम्झौता १४ भदौ २०७८ बाट कार्यान्वयनमा आएको र प्याकेज २ (विद्युत गृह, सुरुङ र सम्बन्धित उपकरण) तथा प्याकेज-३ (दमौली-भरतपुर २२० केभी प्रसारण लाइन) निर्माण प्रगति करिब ३९ र ५५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। प्याकेज-१ को प्रगति २० प्रतिशत मात्र देखिन्छ। प्याकेज-१ को निर्माण गति र प्रगति हेर्दा मुख्य बाँध निर्माण पूर्व गर्नु पर्ने नदी डाइभर्सन कार्य यस वर्षको हिउँदसम्ममा हुन नसकेकामा आयोजनाको समय अझै बढ्ने देखिन्छ। साथै, प्याकेज १ र प्याकेज २ का कतिपय निर्माण कार्यहरू समन्वयमा गर्नु पर्ने हुँदा आयोजनाले प्याकेज-२ निर्माण स्थल उपलब्ध गराउन नसक्ने अवस्था सिर्जना भएमा निर्माण व्यवसायीले आयोजना समक्ष करौँडौं रुपैयाँको दावी पेश गर्ने अवस्था आउन सक्छ। तसर्थ, ३ वटै प्याकेज अन्तरगतका मुख्य कार्यहरूमा समझदारी गरी बाँध निर्माणमा हुनसक्ने ढिलाईलाई न्यूनिकरण गर्न विशेष पहल गर्नको लागि उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय र नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई निर्देशन दिन उपयुक्त हुने।

रघुगंगा जलविद्युत आयोजना

निष्कर्ष तथा शिफारिस

१. सम्मानित सर्वोच्च अदालतको आदेशका कारण कालीगण्डकी नदीको ढुंगा, गिट्टि, बालुवा प्रयोगमा रोक लागेको, (ढुंगा गिट्टि बालुवा कालीगण्डकी नदी किनारबाट नै IEE गरी झिक्ने सहमति भएको) कारण यो आयोजना ढिला हुने तथा आयोजनाको लागत बढ्ने तथा आयोजना निर्माणमा प्रतिकूल असर पर्ने देखिन्छ। सोका लागि सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा सालिग्रामको संरक्षणमा हानी नपुर्याई नदी जन्य पदार्थ निकाल्नको लागि सरकारले फैसला /आदेश सच्याउन पनुरावलोकन गर्न उपयुक्त हुने।
२. यस आयोजनामा भारतीय EXIM बैंकको ऋण सहयोग रहेको छ। उक्त बैंकसँग ऋण सम्झौता गर्दा ठेकेदार छनौट देखि हरेक बस्तुहरूको आयात ८० प्रतिशत भारतबाट पर्ने गर्नु रहेको सर्त स्वीकार्दा आयोजना नै निर्माण हुन नसक्ने अवस्थामा पुग्ने देखिन्छ। सर्त पुरा गर्नको लागि कतिपय अवस्थामा गिट्टि, बालुवा समेत भारतबाटै ल्याउन पर्ने अवस्था श्रृजना भएको देखियो। नेपाल सरकारले ऋण स्वीकार गर्दा भारतीय EXIM बैंकको अनुकूलका सर्तहरू स्वीकार गरेको कारण आयोजना निर्माण कार्यमा जटिलता थपिएको। तसर्थ, यस्तो अव्यवहारीक सर्तको कारण आयोजना सम्पन्न हुनमा नै समस्या हुने देखिएकोले पुनः वार्ता मार्फत आयोजना सम्पन्न गर्न अनुकूल हुने गरी नेपाल सरकारले सम्बन्धित पक्षसँग अविलम्ब समझदारी गर्नु पर्ने।
३. EXIM बैंकको ऋण रहेकोले ठेकेदार छनौटमा उसैको निर्णय कामयावी हुने हुँदा आयोजना निर्माणका लागि खटिएका नेपाल विद्युत प्राधिकरणका पदाधिकारीहरूले गरेको अनुगमन र

सुधारका लागि दिएको निर्देशनहरू ठेकदारले अनिवार्य रूपमा पालना गर्ने व्यवस्था मिलाउन उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालयलाई निर्देशन दिने।

कालिगण्डकी नदी किनारका वस्ती सम्बन्धमा

क. मुस्ताङ्ग

कार्यदलले मुस्ताङ्ग जिल्लाका माननीय प्रेम तुलाचन लगायत स्थानीय वृद्धिजिवीहरूसंग कालिगण्डकी नदीमा थुप्रिएको ढुंगा, गिट्टी र बालुवाको कारण मुस्ताङ्ग जिल्लाका जोमसोमबजार, लेते र घाँसा लगायतका क्षेत्रमा नदी किनारका ऐतिहासिक वस्तिहरू जोखिममा परेको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया गरेको थियो। अन्तरक्रिया पश्चात कार्यदलले नदी किनारका वस्तीहरूको स्थलगत अवलोकन गरेको थियो। थुप्रिएको नदी जन्य पदार्थलाई बातावरणीय प्रभाव मुल्याङ्कन गरी नदी किनारबाट हटाउने कार्य यथाशिघ्र गर्नु पर्ने देखिन्छ। उक्त पदार्थ हटाउने कार्य तत्काल नगरेमा उपल्लो तटीय क्षेत्र कटानको उच्च जोखिममा र तल्लो तटीय क्षेत्र मुस्ताङ्ग म्याग्दी सम्मै भयावह बाढि पहिरोको अवस्था श्रृजना हुने देखिन्छ। नदीजन्य पदार्थ झिकने कार्यमा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतको आदेशले शालिग्राम संरक्षणका लागि भनि रोक्ने आदेशलाई पुनरावलोकन गर्न उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालयलाई अनुरोध गर्ने।

ख. म्याग्दी

कार्यदलले म्याग्दी जिल्लाको सदरमुकाम बेनी बजार संरक्षणको लागि कालिगण्डकी र म्याग्दी नदीमा जोखिमयुक्त सरदमुकाम संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत बहु-वर्षिय बोलपत्र अनुसार नदी नियन्त्रण कार्यको स्थलगत निरीक्षण गरेको थियो। नदी नियन्त्रण कार्यप्रगति सन्तोष जनक रहेको पाइयो। आगामी वर्ष भित्र संरक्षणको लागि गरिनु पर्ने सम्पूर्ण कार्यहरू समयमै सम्पन्न गर्नु पर्ने देखिन्छ। संरक्षण कार्यमा ढिलासुस्ती भएमा सरकारी र निजी लगानीमा बनेका खर्वैका संरचनाहरूको नोक्सानी हुने देखिन्छ। तसर्थ समयमै संरक्षणको कार्य सम्पन्न गर्न मन्त्रालयको ध्यानाकर्षण गराउन पर्ने।